

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ПЕТІНОВА ОКСАНА БОРИСІВНА

УДК 1.316. 3:165.92+111.32

**ЕКОНОМІЧНА ЛЮДИНА У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ
ДИСКУРСІ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Мисик Ірина Георгіївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», декан філологічного факультету, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Ільїн Володимир Васильович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки;

доктор філософських наук, професор
Плавич Володимир Петрович,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права;

доктор філософських наук, професор
Скринник Зоя Едуардівна,
Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»,
професор кафедри менеджменту та соціальних наук.

Захист відбудеться «10» липня 2017 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>.

Автореферат розісланий «09» червня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному українському суспільстві, яке спрямоване на входження й облаштування в рамках світової господарської системи, відбуваються суттєві перетворення соціально-економічного характеру. Зазначені процеси актуалізують проблеми моделювання оптимальної поведінки суб'єктів господарювання на мікро- і макрорівнях. В умовах формування глобальної економічної системи посилюється роль соціально-філософської проблематизації знань про людину, що включає пошуки нових форм, методів її вивчення та презентації не тільки в науковому дискурсі, а й у соціально значущих контекстах. Це безпосередньо пов'язано з дослідженням культурно-історичного типу «*homo economicus*» як найважливішого аспекту соціально-філософської проблеми людини в суспільній взаємодії.

Економічна людина перебуває в центрі наукових пошуків сучасної економіки, філософії економіки, економічної соціології, соціальної економіки, культурології, психології, історії, економічної антропології. При цьому, як правило, *homo economicus* як культурно-історичний тип людини розглядають у певному дисциплінарно зумовленому контексті, що обмежує спектр пізнання предмета. Соціально-філософське дослідження спрямоване на розширення референтного поля дослідження економічної людини і сфокусоване не лише на специфіку економічної людини як суспільного суб'єкта, але й на вияв особливостей соціально-економічних зв'язків, економічної поведінки, економічної стратифікації, механізми соціального захисту, впливу ринкових відносин на соціальну систему і життя суспільства; загалом скероване на вивчення таких соціально значущих і складних соціальних феноменів, як економічна свідомість, економічна культура, економічна освіта та виховання, що відображуються в соціальному полі практик.

Розвиток поглядів на економічну людину залежить від динаміки зростання наукового знання, міжпредметного та міждисциплінарного

збагачення, появи й утвердження методологічних традицій, науково-дослідницьких програм, зміни економічних теорій тощо. Дослідження форм економічної поведінки спирається на побудову моделей як аналогів реальних взаємодій суб'єктів.

Проблемна ситуація, пов'язана з формуванням економічної людини в сучасних соціальних, ідеологічних, господарських, політичних, науково-технічних і культурних контекстах як економічного суспільного суб'єкта, є надзвичайно актуальною в умовах глобалізаційних процесів в Україні та вимагає застосування поліваріантного методологічного інструментарію, виробленого у філософській гуманітарній традиції: економічної теорії, філософської антропології, філософії економіки, філософії освіти та інших. Діалогова специфіка соціально-філософського дискурсу дозволяє інтегрувати і збагатити різноманітні предметні та міждисциплінарні зв'язки для вивчення такого складного об'єкта, як економічна людина, сприяти виробленню достовірного знання про неї. У свою чергу, залучення полідисциплінарних наукових розвідок у соціально-філософський тезаурус відкриває нові можливості для пізнання людини в розмаїтті соціальних взаємодій. Все це підтверджує необхідність вивчення **наукової проблеми** обґрунтування й розробки стратегій дослідження економічної людини та її концептуальних інтерпретацій у соціально-філософському дискурсі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах планової науково-дослідницької теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (державна реєстрація теми № 011U010462), одним із виконавців якої є дисертантка. Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 9 від 25 квітня 2013 р.).

Об'єкт дослідження: економічна людина в соціальному пізнанні.

Предмет дослідження: економічна людина в соціально-філософському дискурсі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення теоретико-методологічного підґрунтя соціально-філософського аналізу економічної людини в сучасному суспільстві та концептуалізація поняття «економічна людина» в соціально-філософському дискурсі.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку і розв'язання **конкретних завдань:**

– обґрунтувати вибір та особливості застосування релевантної методології в дослідженні економічної людини й узагальнити актуальні підходи до вивчення економічної поведінки з позицій соціальної філософії;

– окреслити специфіку соціальної концепції неолібералізму як парадигмального тренду інтерпретацій економічної людини;

– простежити в ретроспективі коеволюційного розвитку соціально-філософської та економічної думки від класичного лібералізму А. Сміта до Дж. М. Кейнса генезу уявлень про економічну людину як суспільного суб'єкта;

– експлікувати моделі економічної людини в сучасних науково-дослідницьких програмах (на прикладі економічного мейнстріму та сучасних альтернативних модифікацій *homo economicus*) з позицій соціальної філософії та визначити особливості економічної поведінки людини в сучасних суспільних дискурсах;

– виокремити основні вектори досліджень економічної людини в українському полідисциплінарному дискурсі як відображення трансформаційних перетворень у соціально-економічному облаштуванні суспільства;

– визначити поняття «нова економічна людина» та обґрунтувати необхідність формування в сучасному суспільстві економічної людини «нового типу» як основи розвитку України на шляху до підвищення ефективності господарювання в умовах глобалізації;

- дослідити основні стратегії діяльності економічної людини в умовах соціального ринкового господарства як суспільно значущі алгоритми;
- розглянути економічну культуру як підґрунтя соціальної практики, її структуру та функції в сучасному суспільстві в аспекті соціогуманітарних габітусів економічної людини;
- експлікувати поняття «страхова культура homo economicus» та «економічна соціальність» в аспекті соціально-філософського дослідження економічної людини в суспільстві;
- з'ясувати специфіку економічної соціалізації як процесу формування економічної спрямованості особистості;
- розкрити потенціал економічної освіти та виховання як стратегічних ресурсів формування нової економічної людини в сучасному українському суспільстві.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено принцип відповідності як визнання спадкоємності наукових теорій і принцип додатковості як умови правомірності та рівноправності різних наукових описів та концептуальних інтерпретацій об'єкта. Вибір методів зумовлений специфікою предмета і змістом дослідження, націленого на аналіз полідисциплінарного пласту знань у соціально-філософському дискурсі. Застосовано принципи діалектики, детермінізму, ізоморфізму, інформаційності. Серед емпіричних методів для дослідження страхової культури homo economicus, ставлення населення до страхування загалом та страхових накопичувальних програм зокрема залучено методи соціального спостереження, прикладний соціологічний аналіз, вивчення документів.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення соціальної філософії, економічної теорії, теорії соціології, економічної соціології, економічної психології; праці зарубіжних та українських учених сприяють розвитку уявлень про економічну поведінку як про одну з найважливіших складових економічних відносин.

Використання логічних засобів у процесі побудови міркувань і доказів дозволило спиратися на коректну аргументацію, щоб уникнути суперечливості висновків, що допомогло узгодити різні наукові прийоми отримання знання. У роботі відповідно до пізнавальних настанов застосовані такі операційні методи теоретичного дослідження, як абстрагування, ідеалізація, аналіз, синтез, порівняння, аналогія, узагальнення, конкретизація.

За допомогою експлікації як рефлексії, роз'яснення уточнено унікальні смисли, які вислизають і губляться у звичайних логічних процедурах, пов'язаних із визначенням та поясненням поняття. Термінологічний метод дозволив увести нові терміни (економічна соціальність, страхова культура homo economicus). Істотну роль для дослідження відіграв метод моделювання як спосіб репрезентації й узгодження концептуальних інтерпретацій предмета (економічних, психологічних, соціологічних) на основі системного підходу.

Узагальнювальна й аналітична абстракція властивостей об'єкта в моделі економічної людини дозволила виявити складні комбінації економічних, ідеологічних, соціокультурних, психологічних, духовних, політичних, етичних дискурсивних взаємодій в її генезі.

Провідна стратегія дослідження базується на алгоритмі системного підходу в рамках параметричної загальної теорії систем. Економічна людина подана відповідно до головних аспектів системної моделі (концептуальний, структурний, субстратний дескриптори), наведено атрибутивне і реляційне визначення поняття. Системний аналіз моделі економічної людини дозволив позначити зв'язний список параметрів досліджуваного об'єкта.

Історичний аспект дослідження пов'язаний із реконструкцією уявлень про економічну людину на основі принципу єдності процесів сходження від конкретного до абстрактного, і потім сходження від абстрактного до нового конкретного та застосування методу історизму й історичних паралелей; використано методи співвіднесення з цінностями, ідеальних типів (за М. Вебером), перетворення засобів у мету, соціально-філософське

передбачення. У синтезі методів дослідження враховані специфічні компетенції економічного знання і синергетики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше здійснена концептуалізація поняття «економічна людина» в соціально-філософському дискурсі на матеріалі поліконтексних інтерпретацій та запропоновано розгорнуте теоретичне обґрунтування стратегій її дослідження. Розв'язання конкретних завдань сприяло досягненню мети дослідження, визначило та достовірно підтвердило наукову новизну одержаних результатів, що сформульовані в таких положеннях:

Уперше:

– визначено евристичний потенціал моделювання складних об'єктів для пізнання системи диспозицій, що породжують і структурують практику суб'єкта економічної діяльності в сучасному суспільстві та його представлення (тобто габітус) відповідно до методологічних установок соціально-філософського дослідження; аргументовані переваги багатofакторної моделі економічної людини, яка включає широкий набір характеристик та інтегральних індикаторів її життєздатності, успішно заміняє невизначені характеристики реального об'єкта певними ідеальними проєкціями;

– обґрунтовано застосування системних моделей для дослідження економічної людини в термінах параметричної загальної теорії систем; системне уявлення економічної людини подано відповідно до принципу доповненості двоїстих описів як моделей з реляційним і атрибутивним концептами; економічну людину розглянуто відповідно до головних аспектів системної моделі (концептуальний, структурний, субстратний дескриптори), системоутворювальною властивістю виокремлено економічно вигідну вмотивованість діяльності. Залежно від цілей дослідження економічна людина може розглядатися як сукупність моделей поведінки людини у стосунках, що задовольняють властивості економічно вигідної вмотивованості діяльності або як сукупність моделей поведінки людини, на яких реалізуються властивості, що є релевантними економічно вмотивованим відносинам;

– висвітлено список атрибутивних параметрів для подання економічної людини як системи впорядкованої, субстратно-відкритої (незавершеної), структурно-відкритої (незавершеної), субстратно-немінімальної, структурно-немінімальної, стабільної, неунікальної (за субстратом), стаціонарної, неелементарної, концептуально-неточечної, структурно-неточечної, варіативної за структурою, негомеомірної, неіманентної, нецентрованої, зовнішньої, нежорсткої, нетоталітарної, розчленованої, невсецілонадійної, недетермінуючої, первинної в момент її створення, вторинної (як предмет соціальної філософії), часткової, сильної щодо субстрату, нециклічної, частково авто-регенеративної за субстратом, частково зовнішньо-регенеративної за субстратом, не-твенової;

– показано «нову економічну людину» як соціально орієнтовану ринкову особистість, що характеризується високим рівнем економічної культури й екологічної свідомості, орієнтується на досягнення добробуту, високої якості життя, соціальної справедливості та захищеності, має творчі здібності, здатна до ризику та до швидкої адаптації у змінних умовах ринку;

– введено в науковий обіг у ракурсі соціально-філософського дослідження економічної людини в суспільстві поняття «страхова культура homo economicus» та «економічна соціальність»; поняття «економічна соціальність» на рівні окремої економічної людини виражає соціально-економічні відносини, які відображають конкретний тип економічної системи, притаманний країні, а на рівні суспільства – економічні суспільні відносини всього суспільства в певному історичному періоді; страхова культура homo economicus є сукупним ресурсом засобів задоволення матеріальних та духовних потреб економічної людини в питаннях убезпечення власного життя та своєї сім'ї.

Уточнено:

– роль і співвідношення соціально-філософського, економічного, соціологічного, психологічного підходів у дослідженні «homo economicus» в

аспекті профільної деталізації, обмежень і взаємодоповнень, повноти і глибини його опису та пояснення;

– застосування системного підходу до дослідження раціональності економічної людини, що максимізує корисність, вона показана як багатозначна властивість з упорядкованою шкалою, цим пояснюється можливість і несуперечливість розгляду трьох її форм у теорії обмеженої раціональності: сильної, обмеженої, органічної, які вписуються в схему прояву багатозначності властивості з упорядкованою шкалою;

– статус і зміст принципу розумного егоїзму в межах моральної філософії мислителів Античності, Відродження, Нового часу і Просвітництва як найважливішої ідейної передумови класичної ліберальної моделі економічної людини А. Сміта;

– уявлення про економічну людину в соціальній концепції неолібералізму: вона розглянута як вільний підприємець, що організовує своє життя як підприємство, а соціальна взаємодія – це своєрідний контракт («акт купівлі – продажу»); соціально-економічні відносини при цьому висвітлено як різновиди субринкової конкуренції, закони функціонування ринкових структур складають фундаментальне підґрунтя підприємницької етики та бізнесу, ринок є основою для цілісної системи етичних норм, які регулюють економічну поведінку людини;

– визначення соціально-орієнтованої ринкової економіки як типу економіки (характеризується високим рівнем економічного, політичного, правового, культурного та екологічного розвитку суспільства, що забезпечує добробут населення, високу якість життя, соціальну справедливість та захищеність), яка поєднує принципи вільного ринкового господарювання та соціальну справедливість, створюючи всі умови для успішного господарювання нової економічної людини;

– розуміння структури економічної культури, яку можна подати рівнями (економічні знання, економічні почуття, моделі економічної поведінки; рівень трудової етики, рівень професійного, наукового, інструментального та

спеціалізованого знання, рівень норм та нормативної регуляції поведінки; культура виробництва, культура розподілу, культура обміну, культура споживання) та базовими елементами, а саме: економічні цінності та ідеали, економічні норми, економічні звички й рутини, економічні звичаї, економічний досвід, економічні стереотипи, економічні знання, економічна свідомість, яка охоплює економічні емоції та почуття, економічні уявлення та економічне мислення, економічні мотиви, норми, цінності та інтереси.

Набула подальшого розвитку:

– розробка соціально-філософських стратегій дослідження економічної людини, що дозволило на підставі інтеграції різних підходів до вивчення предмета співвіднести наукові версії вирішення проблеми, що об'єднує найважливіші сфери людського буття;

– реконструкція уявлень про економічну людину в напрямі пошуку концептуальних основ її інтерпретації в контексті розвитку поглядів на суспільство та економіку в теоріях класичного і соціального лібералізму, утилітаризму, історичної школи, політекономічної теорії К. Марса; маржиналістському, маршалліанському, універсалістському, кейнсіанському підходах до пояснення економічної поведінки індивіда;

– проблематизація ролі соціального і духовного контексту, габітусу як адаптивного механізму міжособистісної і суспільної взаємодії, встановлення умов і межі активності суб'єкта;

– традиція використання полідисциплінарних ресурсів у соціально-філософському контексті, що збагачує програму наукового пошуку, збільшує евристичний потенціал дослідження, розширює простір конструювання моделі економічної людини, що зумовлено цільовою спеціалізацією;

– визначення специфіки досліджень моделей економічної людини чи її певних аспектів в українському полідисциплінарному науковому дискурсі, яка відображена в теоретико-методологічному та практично-орієнтованому векторах;

– з'ясування якості життя як соціально-філософської категорії, що визначає буття економічної людини, і проявляється через конкретну відповідність умов життя її потребам, сприйняття свого положення в суспільстві залежно від культурних особливостей, системи цінностей, від мети, очікувань, стандартів; це рівень задоволення економічною людиною своїм життям за її власною суб'єктивною самооцінкою;

– розробка стратегем (як конкретних шляхів, алгоритмів) підняття національної економіки України, серед яких оптимальний – соціальне підприємництво, яке в центрі розміщує людину з її потребами, добробут громади, гасло солідарності, співпраці, взаємної відповідальності один за одного; основними правилами здійснення економічної діяльності є «10 правил ведення бізнесу» (за А. Шептицьким);

– розуміння економічної соціалізації як процесу, в якому поєднані економічна соціальність людини та економічна соціальність суспільства, тим самим економічна людина виробляє суспільство, а суспільство – формує моделі економічної людини.

Практична значущість одержаних результатів полягає в можливості поглибити та систематизувати досягнення ролі економічної людини в сучасному українському суспільстві, розгляді її як основного рушія та суб'єкта господарювання, що може вивести нашу країну на якісно інший рівень життя. Одержані результати знадобляться в процесі формування ефективної державної економічної та освітньої політики, формування всезагального та регіонального аспектів соціокультурного облаштування нашої держави, розробці перспектив трансформації економічних відносин в умовах кризового розвитку України. Матеріали дослідження прислужаться як практичні рекомендації для працівників у галузі освіти (вихователів, учителів, викладачів, менеджерів в освіті) і суб'єктів господарювання на всіх рівнях – від місцевого до загальнодержавного. Результати дослідження можна використовувати в процесі впровадження в дію Пенсійної реформи в Україні; на тренінгах, семінарах, стартапах, літніх школах, сертифікатних програмах, у програмах

стажування та підвищення кваліфікації, в практиках фінансового консультування населення з питань убезпечення життя; з просвітницькою метою підвищення фінансової грамотності серед населення, визначення стратегічних орієнтирів подальшого розвитку нашої держави.

Основні положення роботи можна застосовувати під час соціально-філософського супроводу навчальної діяльності студентів і магістрантів різних спеціальностей, при викладанні курсів філософії, соціальної філософії, економіки, філософії економіки, економічної антропології, філософії бізнесу та господарювання, соціології, економічної соціології, психології, різних спецкурсів, інтегрувати в інші дисципліни.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітньому процесі та науковій діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 530/21 від 14.03.2017 р.), Одеського національного економічного університету (акт про впровадження № 01-17/602 від 21.02.2017 р.), Школи менеджменту, бізнесу та економіки «WAVE Odessa Business School» (акт про впровадження від 12.01.2017 р.), ТОВ «Starlife» – страховий посередник № 1 в Україні (акт про впровадження від 01.02.2017 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; в рамках наукового проекту «Освіта та економіка: у пошуках діалогу»; захищались на сертифікатній програмі УКУ «Християнин перед суспільними викликами часу» (що підтверджено відповідним сертифікатом участі), використовувались при викладанні спецкурсу «Нова економічна людина – образ людини майбутнього» на філологічному факультеті, а також окремих модулів навчальних дисциплін «Філософія», «Соціологія» (для студентів напряму підготовки «Філологія*»), «Початкове навчання»), «Філософія економіки та бізнесу» (для магістрантів спеціальності

«Філософія»); окремі аспекти дослідження були апробовані на лекціях, семінарах та презентаціях Школи менеджменту, бізнесу та економіки «WAVE Odessa Business School» і страхового брокера «Starlife» (м. Одеса, м. Київ), застосовувались в особистій практиці фінансового консультування населення з питань забезпечення життя.

Основні положення дослідження було оприлюднено на:

– міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, філософських читаннях, форумах, конгресах: «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, 2008 р., 2010 р.), «Україна-Литва: безпековий вимір нових геополітичних стратегій» (Одеса, 2012 р.), «Місія учителя в сучасному світі» (Одеса, 2012 р.), «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2012 р., 2014 р., 2016 р.); «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Дніпропетровськ, 2012 р.), «Освіта та економіка: у пошуках діалогу» (Одеса, 2012 р.), «Людина і світова глобалізація: перспективи і межі розвитку» (Дніпропетровськ, 2012 р.), «Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи» (Одеса-Тирасполь, 2012 р., 2014 р.), «Теорія і практика виховання сучасної молоді: цінності, зміст, технології» (Луганськ, 2012 р.), «Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації» (Дніпропетровськ, 2012 р.), «Modern Science: tendencies of development» (Budapest, Hungary, 2013), «Особистість в єдиному освітньому просторі» (Запоріжжя, 2014 р.), «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей» (Львів, 2014 р.), Просвітницькі читання (Одеса, 2014 р.), «Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності державами та міжнародними міждержавними організаціями» (Дніпропетровськ, 2014 р.), «Від гендерних ідеологій до дискусій про студентську сім'ю» (Дніпропетровськ, 2014 р.), «Problems of humanities and socio-economic sciences – 2014» (Budapest, Hungary, 2014), «Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, 2014 р.), «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний,

економічний, правовий та культурний виміри» (Одеса, 2015 р.), «Osobowość, społeczeństwo, polityka» (Lublin, Republic of Poland, 2015, 2016, 2017), «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2015 р.), «Пріоритетні напрями розвитку суспільних наук у XXI столітті» (Херсон, 2015 р.), «Особливості та тенденції розвитку правотворчості в умовах трансформації суспільства» (Одеса, 2015 р.), «Current issues and problems of social sciences» (Kielce, Republic of Poland, 2016), «Суспільні науки: виклики сьогодення» (Одеса, 2016 р.), «Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації» (Львів, 2016 р.), «Нові завдання суспільних наук у XXI столітті» (Київ, 2016 р.), «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (Дніпро, 2016 р.), «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Київ, 2016 р.), «Сучасне українське суспільство: цінності та смисли сучасних соціальних практик» (Одеса, 2016 р.), «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (Львів, 2016 р.).

– **всеукраїнських і регіональних наукових, науково-практичних конференціях, круглих столах, читаннях, семінарах:** «Соціологія: проблеми та перспективи наукових пошуків» (Одеса, 2011 р.), «Науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах: досвід та проблеми» (Одеса, 2011 р.), «Пасхальні просвітницькі читання» (Одеса, 2012 р., Одеса, 2014 р.), «Мова філософської культури» (Одеса, 2013 р.), «Гончарівські читання» (Одеса, 2012 р., Одеса, 2013 р.), «Українська культура XX–XXI століття: компаративний, екзистенційний та гендерний аспекти» (Одеса, 2012 р., 2012 р., 2014 р.), «Історіосфера» (Одеса, 2012 р., 2014 р.), «Соціально-гуманітарні аспекти співробітництва між Україною та ЄС у контексті східного партнерства і стратегії «Європа – 2020»» (Донецьк, 2012 р.), «Філософсько-теоретичні та практико-зорієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку» (Дніпропетровськ, 2012 р.), «Сучасне буття філософії: філософія в єдності культурно-історичного процесу» (Дніпропетровськ, 2012 р.), «Науково-дослідна робота в інноваційному університеті: стан, проблеми, перспективи розвитку» (Одеса, 2012 р.), «Досягнення соціально-гуманітарних наук в

сучасній Україні» (Дніпропетровськ, 2012 р.), «Науковий діалог «Схід – Захід»» (Бахчисарай, 2013 р., Кам'янець-Подільський, 2014 р.), «Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі» (Мукачево, 2013 р.), «Інноваційні підходи до професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах ВНЗ» (Одеса, 2013 р.), «Філософські читання» (Одеса, 2013 р.), «Актуальні питання соціально-філософської думки» (Одеса, 2014 р.), «Семінар викладачів, студентів, аспірантів та молодих учених» (Одеса, 2014 р.), «Освіта та соціалізація особистості» (Одеса – Дніпропетровськ, 2013 р., Одеса – Дніпродзержинськ, 2014 р.), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоград, 2014 р.), «Філософія: сьогодні, завтра й навіщо?» (Одеса, 2015 р.), «Філософія: Що? Як? Коли?» (Одеса, 2016 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено в 125 публікаціях автора, з них: 4 монографії (3 з яких – колективні), 22 статті у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України (2 у співавторстві), 5 статей у наукометричних та міжнародних виданнях інших держав за фахом, 11 статей в інших наукових виданнях (з них 7 – в іноземних, 4 – в українських); 75 – тези і матеріали конференцій; 8 статей додатково відображують результати дослідження (з яких 6 у фахових виданнях, 2 – в українському науковому міжнародному журналі). У спільних публікаціях внесок авторів є паритетним.

Структура дисертації зумовлена специфікою проблем, що розглядаються, відповідають об'єкту та предмету дослідження, меті та завданням. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на дванадцять підрозділів, списку використаних джерел до кожного з розділів, висновків та додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 340 сторінки. Список використаних джерел в цілому нараховує 802 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, висвітлено її зв'язок із науковими програмами та планами. Визначено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, встановлено наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, наведено дані про апробацію і публікації результатів дослідження, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження»** проаналізовано ступінь наукової розробленості теми, обґрунтована необхідність вироблення філософської методологічної стратегії вивчення homo economicus в контексті різнодисциплінарних теоретичних і дослідницьких програм. Економічна людина безпосередньо пов'язана з проблемною ситуацією свого становлення, формування, освіти в сучасних соціальних, ідеологічних, господарських, політичних, науково-технічних і культурних контекстах, що вимагає застосування поліваріантного методологічного інструментарію.

У першому підрозділі *«Загальна характеристика та особливості застосування релевантної методології у дослідженні економічної людини»* розкрито особливості й зазначено специфіку області застосування методів та підходів, які використовуються в роботі; виявлені переваги та недоліки методу моделювання в дослідженні економічної людини; аргументована правомірність застосування системного моделювання для отримання наукового знання про економічну людину. Дисертант апелює до наукових праць Л. Апостела, В. Богдановича, М. Бунге, М. Вартофського, М. Вудфорта, Р. Карнапа, У. Куайна, Дж. Лакоффа, Е. Нагеля, С. Стернберга, Г. Саймона, Х. Патнема, К. Поппера, А. Холла; а також В. Автономова, О. Дьячкова, І. Джадана, Г. Зикової, А. Кочергіна, В. Новосельцева, А. Садохіна, А. Самарського, В. Штоффа, А. Шияна та інших. Серед наукових доробків українських дослідників базовими виокремлено праці представників одеської системної школи – А. Уймова, А. Цофнаса, Н. Бородіної. Метод моделювання втілює симетричне для рефлексії співвідношення теоретичної та емпіричної форм

пізнання. Модель як спосіб репрезентації й інтерпретації об'єкта, його спрощена версія, дозволяє виявити специфіку феномену, що вивчається. Моделювання дає можливість прогнозувати поведінку реальних систем і оптимізувати їх функціонування. Економічна мотивація поведінки людини в системі ринкових відносин пов'язана з екзистенціально-аксіологічними проблемами вибору майбутнього і турботи про справжню якість життя, з проблемами визначення можливостей розвитку, суспільних цінностей та ідеалів. Багатофакторна модель економічної людини успішно заміщає невизначені характеристики реального об'єкта цілком визначеними ідеальними проекціями; побудовану за певними ознаками модель економічної людини можна використати для пізнання системи диспозицій, що породжують і структурують практику суб'єкта економічної діяльності та його подання (тобто габітус). Системне моделювання дає можливість отримати найповніші уявлення про такий складний предмет, як економічна людина, оскільки алгоритм системного підходу дозволяє поєднувати активний пошук з узагальненням накопиченого матеріалу. Підсумком розв'язання завдань першого підрозділу виступило подання моделі економічної людини як системи та визначення її властивостей (бінарних атрибутивних системних параметрів).

У другому підрозділі *«Полідисциплінарне теоретико-концептуальне підґрунтя вивчення homo economicus у соціально-філософському дискурсі»* проаналізовані особливості економічного, психологічного та соціологічного підходів до дослідження заявленого предмета в ракурсі «Людини економічної/господарчої, homo economicus», що орієнтована на максимізацію корисності та пошуки нових можливостей для задоволення своїх потреб (А. Сміт, К. Менгер, А. Маршалл, Ф. Хайек та інші), «Людини соціологічної, homo sociologicus», яка характеризується включенням у суспільний дискурс з його соціальними зв'язками, інститутами, спільнотами, групами, нормами, цінностями, правилами, заборонами, приписами, правами, обов'язками, ролями, культурою (Е. Дюркгейм, М. Вебер, В. Зомбарт, Т. Парсонс та інші), «Людини психологічної, homo psychologicus», де індивід витлумачено в сукупності своїх

суб'єктивних особливостей як істоту психічну з усім багатством переживань, внутрішніх процесів як джерела зовнішніх дій (психоаналітична традиція – З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні, Г. Салліван, біхевіоризм – Е. Торндайк, Д. Уотсон, Б. Скіннер, гуманістична школа – Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, соціотехнічна школа – К. Левін, Р. Батлер, когнітивна психологія – Д. Канеман, А. Тверські, Д. Кранц). Дисертант спирається на праці П. Вайзе, О. Уільямсона, А. Шабунової, Г. Белехової, С. Міхеєва, В. Вольчик, О. Суїменко, Т. Єфременко і доходить до висновку про те, що образ «економічної людини» поєднує як когнітивний (виконує пізнавальну та інформаційну функцію та відображає економічну реальність у різних проявах, охоплює загальні економічні знання про функціонування економіки, окремі враження та уявлення про економічні феномени, що трансформуються в цілісне сприймання та дають можливість адекватно реагувати на виклики економічного середовища), афективний (виконує емоційно-аксіологічну функцію та відображає ціннісно-емоційне ставлення людини до економічної реальності й подається ціннісно-економічними репрезентаціями як сукупністю суб'єктивних емоційно забарвлених оцінок економічної реальності) та конативний (виконує мотиваційно-спонукальну функцію та відтворює мотиваційний настрій, психологічну готовність до економічної поведінки) компоненти.

Економічна поведінка людини – поведінка, пов'язана з відбором цілераціональних, прагматичних або соціально спрямованих економічних альтернатив з метою розв'язання господарських проблем на всіх етапах господарського циклу – виробництва, розподілу, обміну та споживання. Економічна мотивація поведінки людини артикулює за допомогою семантичних ресурсів принципу максимізації, що охоплює поняття вигоди, витрат, розрахунку, оптимізації використання ресурсів, прибутку, корисності. Зазначені підходи доповнюють один одного, кожен з них деталізує специфіку тієї галузі знань, до якої належить; монопрофільність моделей «від підходу» обмежує горизонт розгляду предмета. Методологічний системний параметр, покладений в основу дослідження економічної людини, дозволяє погоджувати

та інтегрувати на загальнонауковому рівні знання про предмет для досягнення повноти й глибини його опису і пояснення, а також аналізувати інші погляди, підходи до предмета. Економічна мотивація поведінки homo economicus у системі ринкових відносин пов'язана з екзистенційно-аксіологічними проблемами вибору майбутнього і турботи про якість життя, визначення можливостей розвитку, суспільних цінностей та ідеалів, перетворенням у кращий бік соціально-економічного буття, вміщує економічні, ідеологічні, соціокультурні, психологічні, духовні, політичні та етичні сегменти.

У третьому підрозділі *«Соціальна концепція неолібералізму як парадигмальний тренд інтерпретації економічної людини»* дисертант, спираючись на наукові праці фундаторів чиказької (Ф. Найт, М. Фрідмен, Дж. Стіглер), лондонської (Л. Робінс), австрійської (Л. Мізес, Ф. Хайєк), фрайбурзької (В. Ойкен, Л. Ерхард), паризької (М. Алле, Ж. Рюеф), італійської (Д. Ейнауді) шкіл неолібералізму, з позицій соціальної філософії розглядає економічну людину в контексті зв'язків із суспільством та сучасних суспільних запитів. Ключові ідеї неолібералізму відобразились на поведінці, світогляді, системі цінностей homo economicus, що організовує свою економічну діяльність у конкурентному ринковому середовищі. Ринок виконує пізнавальну функцію в процесі соціальної координації, виступає ефективним інструментом для забезпечення важливих цілей у сфері справедливості, є своєрідним транслятором економічної інформації серед соціальних економічних суб'єктів.

Визначальною цінністю економічної людини проголошено економічну свободу як свободу у сфері господарювання, пов'язану з вибором форм і варіантів організації економічної поведінки (яка регулюється державою за допомогою адаптивних соціальних інструментів), сфер прикладання своїх здібностей та знань, виявлення власної ініціативи. Проявом інтелекту людини виступає економічна ініціатива, що дає можливість відповідати на соціальні запити творчо і спільно, рисами справжньої ділової конкуренції визнають творчість і співробітництво. З вільною економічною ініціативою щільно пов'язане почуття відповідальності, що набуває форми соціальної чесноти;

завдання держави – сприяти підприємницькій діяльності та забезпечувати умови для створення нових робочих місць й належне правове поле для регулювання економічних відносин.

У другому розділі **«Соціально-філософські конотації моделей homo economicus у контексті поглядів на суспільство та економіку»** економічна людина як суспільний суб'єкт розглянута в коеволюційному аспекті соціально-філософської та економічної думки; дисертант зосереджує увагу на соціально-філософському ретроспективному аналізі економічних учень, що дозволило конкретизувати взаємодію економічних суб'єктів і процесів соціально-економічного розвитку суспільства в економічній сфері суспільства, виявити латентний механізм впливу суб'єктивного фактору на суспільство в цілому через проєкцію усвідомлення ролі економічної людини у формуванні цих взаємозв'язків.

У першому підрозділі *«Економічна людина як суспільний суб'єкт: коеволюційний аспект соціально-філософської та економічної думки»* актуалізовано роль економічної людини як суспільного суб'єкта (носія цілеспрямованої активності, який володіє свідомістю і волею, що дозволяє йому впливати на об'єкт діяльності), що увиразнено концептуальним змістом залежно від позиції вченого, програмної домінанти школи, напрямку соціально-філософської та економічної думки, які розвивалися в нерозривній коеволюційній єдності.

Найважливішою ідейною передумовою класичної ліберальної моделі економічної людини А. Сміта визнано принцип розумного егоїзму, концептуальний зміст якого формувався в межах моральної філософії мислителів Античності, Відродження, Нового часу і Просвітництва (Демокрит, Епікур, Арістотель, стоїки, Л. Валло, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Ф. Бекон, Б. Мандевіль, Ф. Ларошфуко, П. Гассенді, Ж. де Лабрюйєр, Н. де Шамфор, Ж. Руссо, Д. Дідро, А. Шефтсбері, К. Гельвецій). Етика розумного егоїзму ґрунтується на «природній моралі», увазі до вроджених властивостей людини як природної істоти: природна любов до себе породжує прагнення до щастя,

бажання блага – відмови від страждань, розумного вибору на користь чесноти і відмови від вад. Доброчесність пов'язувалася з поміркованістю, розсудливістю, справедливістю, активною діяльністю на користь загального блага. Особливість класичної ліберальної моделі економічної людини А. Сміта полягає в тому, що в ній природні егоїстичні прояви компенсуються корисними для суспільства моральними якостями, і досягнення власної вигоди обмежуються совістю, традиціями, нормами

У теоріях соціального лібералізму (Дж. Мілль) і утилітаризму (І. Бентам) економічна людина як раціональний суспільний суб'єкт постає перед проблемою вибору між доступними засобами досягнення бажаного особистого і суспільного корисного результату. У конвенціональній моралі цінність вибору та дії індивіда визначаються цінністю отриманих результатів, статистикою витрат і загального прибутку, безвідносно до суб'єктивних мотивів, настанов, обставин і умов дії. Інструментальна раціональність заснована на відповідності засобів – цілям, пріоритеті користі й оптимальності на протигагу розумності як обґрунтованості та усвідомленості; мотивація діяльності визначається цільовою максимізацією економічних результатів.

Модель економічної людини історичної школи доповнена й увиразнена історичними, культурними, національними, етичними подробицями умов господарювання (Ф. Ліст, А. Мюллер, В. Рошер, Б. Гільдебранд, К. Кніс; Г. Шмоллер, К. Бюхер; В. Зомбарт, М. Вебер).

У політекономії К. Маркса подана цілеспрямована критика капіталістичної системи виробництва, що перешкоджає розвитку людини; модель економічної людини розглянута на прикладі абстрактного товаровиробника і класового індивіда; людина послідовно витлумачена як представник роду, як суспільний індивід, власне індивід загального товарного виробництва, класовий індивід (капіталіст або найманий робітник), особистість як конкретний прояв індивідуальності класового індивіда.

Дисертант доходить висновку про те, що еволюція соціально-філософської думки в її єдності з економічною теорією пов'язана з

поглибленням інтересу до економічної людини як суб'єкта соціально-економічної взаємодії, дослідженню проблем, що стосуються природи і суті, співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в соціально-економічних відносинах, їх впливу на суспільний розвиток крізь призму поведінки, інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій, соціальної відповідальності економічної людини. У соціально-філософському дискурсі фокус досліджень дедалі частіше зосереджений на пошуку етико-моральних аспектів господарювання, економічної поведінки, що ґрунтуються на ідеалах соціальної справедливості. Об'єктом аналізу відомих мислителів-філософів та економістів стає соціально зумовлений економічний стимул, у якому відбивається історична конкретність умов діяльності економічної людини як економічного соціального суб'єкта.

Маржиналістська модель економічної людини збагачується поняттям цінності як суб'єктивної корисності, доповнюється механізмами мотивації діяльності, що підлягають обчисленням (Г. Госсен, У. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас). У моделі економічної людини А. Маршалла поєднані якості маржиналістського раціоналіста і реального суб'єкта господарювання у звичайних обставинах, з економічними звичками, зумовленими звичаями. Концептуальні домінанти універсалізму пов'язані з широким розумінням раціональної дії економічної людини, вибору з урахуванням різноманітності цілей і об'єктивних обмежень (Ф. Уікстід, Л. Роббінс, Л. Мізес). Дж. Кейнс конструює макроекономічні моделі, спираючись на уявлення про економічну людину, що максимізує свою корисність, і, як суб'єкт економічної діяльності, здійснює свій вибір з боку інформованості, характеризуючись раціональною вірою та розумною впевненістю.

У другому підрозділі *««Раціональний максимізатор» у сучасному суспільстві: загальна характеристика моделі homo economicus у межах економічного мейнстріму»* дисертант, апелюючи до низки теорій (життєвого циклу Ф. Модільяні; перманентного доходу М. Фрідмена; «економічного імперіалізму» Г. Беккера; очікуваної корисності Дж. Неймана,

О. Моргенштерна; волюнтаристської теорії дії Т. Парсонса; стилю життя («Lifestyle») Р. Блекуелла, П. Мініарда, Дж. Енджела) та підходів (економіки поведінки Дж. Катони, А. Тверські; комунікативного Р. Тафлінгера; маркетингового Ф. Котлера, В. Беардена, Л. Каплана, Дж. Кролара; К. Боулдінга, Ю. Ельстера, Д. Хокінса), вибудовує модель економічної людини неокласичного синтезу як раціонального максимізатора корисності, який відображає основні аспекти поведінки споживача. Виявлені та проаналізовані основні компоненти моделі економічної людини неокласичного зразку – психологічні (потреби, переваги й обмеження, здатність до оцінки, мотивація), і когнітивні (знання і раціональність). Акцентовано увагу на поведінці економічної людини в умовах ризику і невизначеності (Дж. Аккерлоф, М. Алле, К. Ерроу, Ф. Найт, Г. Саймон, Ф. Хайєк, П. Шумайкер; а також А. Альгін, С. Валдайцев, Т. Шестаковських), неповноти інформації (Р. Аллен, Ж. Дебре, Дж. Кейнс, Дж. Стіглер, Дж. Хікс). Економічна людина неокласичного зразка відзначається «інтерпретативною раціональністю» – цілераціональною поведінкою як умовою вільного вибору мети та засобів досягнення, що дозволяє наслідувати свої та чужі інтереси з опорою на спільну шкалу цінностей, обґрунтованість дії і сценаріїв поведінки. Системне вивчення раціональності за ступенем її якісної виразності відкриває широкі перспективи дослідження економічної людини в соціальних зв'язках і відносинах.

У третьому підрозділі «Сучасні альтернативні модифікації *homo economicus*» соціально-філософський ракурс дослідження економічної людини дозволив виявити переваги моделі раціонального максимізатора, яка подана широким асортиментом бінарних атрибутивних параметрів, володіє синергійними комплементарними можливостями, що істотно розширює міждисциплінарний потенціал досліджень: посткейнсіанство (Дж. Шекл); теорія некооперативних ігор (Р. Зельтен); поведінковий та когнітивістський напрямки (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм, Е. Торндайк, Д. Уотсон, Б. Скіннер, Г. Олпорт, К. Роджерс та інші; Д. Канеман, А. Тверські, Д. Кранц); теорія суспільного вибору (К. Віксель, Дж. Бьюкенен, К. Ерроу); теорія фірми

(Дж. Марч, Р. Сайерт, Г. Саймон; «Х-ефективність» Х. Лебенстайна); неоавстрійська школа (І. Кірцнер, Л. Мізес, Ф. Хайєк); інституціоналізм (Т. Веблен, Р. Познер, Д. Норт, О. Уільямсон, Дж. Ходжсон); концепція комунітарного суспільства (А. Етціоні); нова модель раціонального вибору (М. Сторчевий). Економічна людина (як споживач) потлумачена і як раціональний суб'єкт економічної діяльності, і як ірраціональний, непослідовний, суперечливий. Свобода економічної людини як споживача не безмежна в обмеженому ресурсному контексті. Основою для здійснення вибору визнано раціональність як повну поінформованість про можливості та умови досягнення мети.

У третьому розділі **«Специфіка досліджень економічної людини в українському полідисциплінарному науковому дискурсі»** з'ясовано особливості застосування моделей homo economicus у наукових розвідках і соціальних практиках українських дослідників та визначено основні напрями організації поведінки нової економічної людини в умовах соціального ринкового господарства як суспільно значущі алгоритми.

У першому підрозділі *«Економічна людина в наукових розвідках: основні вектори досліджень»* наведено огляд предмета дослідження в українському науковому полідисциплінарному дискурсі як відображення трансформаційних перетворень у соціально-економічному облаштуванні суспільства. У наукових розвідках українських науковців (К. Алексеєва, О. Амінова, В. Базилевич, Ю. Бачинський, О. Бондаренко, Є. Борінштейн, І. Буян, М. Вознюк, В. Воронкова, Л. Галаган, Е. Гансова, Е. Герасимова, Т. Глушко, М. Гонська, Н. Гончаренко, А. Гриценко, Т. Єфременко, В. Ільїн, А. Мазаракі, В. Манжура, І. Мисик, В. Москаленко, Я. Невідома, І. Остапенко, С. Пролєєв, В. Плавич, С. Разумовський, О. Саїтгарєєва, А. Сингаївська, І. Скловський, З. Скринник, М. Сомін, О. Соснін, І. Старовойт, Є. Суїменко, О. Халапсіс, М. Цибра та інші) модель економічної людини визначена як пізнавальна конструкція в аналізах окремих явищ, процесів, взаємозв'язків, у розв'язанні завдань методологічного, освітнього характеру, для розробки теоретичних і практичних рекомендацій

щодо ухвалення рішень у господарській діяльності, вдосконалення національної економіки, у прогностичних проектах, для наукового обґрунтування державної економічної політики, в моделюванні типових та ідеальних стандартів поведінки економічних суб'єктів.

У другому підрозділі *«Глобалізація, неолібералізм та нова економічна людина в Україні: виклики часу»* дисертант експлікує поняття «нова економічна людина» та обґрунтовує необхідність її формування в сучасному суспільстві як конкурентоздатного економічного суб'єкта в умовах глобалізаційних процесів в Україні. В образі нової економічної людини відображена дійсність, націлена на перспективи та тенденції майбутнього, актуальні особистісні риси, мету та стимул економічної поведінки людини, що є практично спрямованою. Нерегульований капіталізм визнано неефективною, неморальною системою, оскільки ліберальні ідеї проголошують вільну торгівлю єдиним способом досягнення загального блага й важливу роль відводять фінансовому сектору. Автор акцентує увагу на негативних наслідках корупції (що є економічною звичкою, складовою ринкової економічної культури, соціальним явищем, що супроводжує ринкові відносини) та необхідності боротьби з нею; наголошує на морально ефективній економічній діяльності нової економічної людини: економіка має моральний вимір, людина є її творцем, центром і метою всього економічного та соціального життя. Духовне багатство нової економічної людини надає іншого поштовху раціональній економічній діяльності, максимізації корисності в рамках суспільного розвитку. Важливою складовою феномену духовності визнано почуття відповідальності за наслідки економічної діяльності перед Богом, собою, своїм народом та суспільством загалом.

У третьому підрозділі *«Стратегіями діяльності економічної людини в умовах соціального ринкового господарства»* запропоноване визначення та детально розглянута специфіка соціально-орієнтованої ринкової економіки як типу ринкової економічної системи, якому притаманний високий рівень економічного, політичного, правового, культурного та екологічного розвитку суспільства, що забезпечує добробут населення, високу якість життя, соціальну

справедливість та захищеність; це найвища форма розвитку ринкової економіки, що уможлиблює поєднання принципів вільного ринкового господарювання та соціальної справедливості, створюючи сприятливі умови для господарювання нової економічної людини. Ключова мета – орієнтація на «спільне благо» та конструктивну зміну ставлення економічної людини до довкілля. Роль держави – створення та підтримка сприятливих умов для реалізації економічної свободи (як вияву власної ініціативи у виборі сфери застосування своїх здібностей в професійній діяльності, форм і варіантів економічної поведінки, способу розподілу та отримання прибутків тощо), розвитку малого бізнесу та підприємництва, перешкоджання створенню монополій. Дисертант апелює до наукових праць В. Жуковського, Т. Москвіна, Г. Паулі, С. Роу, З. Свєреди, М. Цибри, В. Шеремети та інших.

Ефективним шляхом підняття національної економіки є соціальне підприємництво (об'єднання людей в громади, які беруть на себе безпосередню відповідальність за власний економічний розвиток на місцевому рівні). Його підґрунтям є народний капітал, формула якого – мобілізація обігових коштів плюс раціональне використання ресурсів території та краю помножене на використання наявних можливостей у праці та професійності членів громад, що породжує велику продуктивність, якість та солідарність у спілках. Філософія соціального підприємництва в центрі розвитку розміщує економічну людину з її потребами, добробут громади, гасло солідарності, співпраці, взаємної відповідальності. Основними правилами економічної діяльності людини дисертант визначає «10 правил ведення бізнесу А. Шептицького». Соціальним індикатором життя економічної людини є добробут, що охоплює рівень (кількісне значення порівняно з нормативним показником) і якість життя (задоволення особистості своїм життям за власною суб'єктивною оцінкою).

У четвертому розділі «Соціогуманітарні габітуси економічної людини» розглянуто специфіку економічної культури, соціалізації, освіти та виховання, як соціогуманітарних габітусів *homo economicus*, що є сукупністю систем засвоєння, відтворення і втілення на практиці суспільно значущих смислів,

структур, культурних патернів, які визначають стійкі механізми функціонування і взаємодії суспільства в цілому.

У першому підрозділі «*Економічна культура як підґрунтя соціальної практики*» запропоновано структуру економічної культури та з'ясовано її функції; експліковано поняття «страхова культура homo economicus» у ракурсі соціально-філософського дослідження людини в суспільстві. Сучасна соціальна практика відображає основні вектори соціально-економічних трансформацій та виступає механізмом засвоєння соціальних норм; через суспільні інститути, установи та організації економічна людина формує себе та суспільство; як суб'єкт економічного буття вона, з одного боку, є носієм економічної культури, а з іншого, – остання (залежно від специфіки та особливостей складових елементів) визначає та спрямовує економічну поведінку в певне русло, виступаючи підґрунтям соціальної практики. Дисертант опирається на ідеї українських дослідників (Л. Албакін, Є. Борінштейн, С. Галушка, М. Гонська, А. Двірна, О. Лобко, Л. Лясота, С. Матвєєв, І. Макін, Ю. Миронов, О. Міщенко, В. Москаленко, С. Мочерний, І. Розпутенко, Н. Фединець, Ю. Шайгородський та інші).

Уточнено структуру економічної культури за рівнями та базовими елементами, розглянуто сутність її основних функцій – нормативно-регулюючої, інтеграційної, селекційної, трансляційної та інших.

Доведено, що соціально-економічні зміни в Україні, шлях та орієнтація на розбудову соціально-орієнтованої ринкової економіки висувають перед суспільством завдання сформувати в молоді ринкову економічну культуру, сучасна нова економічна людина повинна володіти необхідними економічними знаннями, вміннями, навичками, досвідом, мати високий рівень страхової культури, вміти здійснити розумний економічний вибір, вміти ефективно використовувати ресурси, бути економічно активною, виражати індивідуальну самостійність в процесі ухвалення рішень, в організації виробництва, в особистій відповідальності за результати своєї економічної діяльності. У сучасному суспільстві України саме економічна культура, разом з економічною

освітою, науковими дослідженнями та іншими чинниками соціально-економічної інфраструктури виступає одним із провідних чинників економічного прогресу в умовах глобалізації.

У другому підрозділі *«Специфіка економічної соціалізації»* розглянуто особливості економічної соціалізації, в процесі якої людина не лише набуває якостей, необхідних їй для життєдіяльності в суспільстві, але й накопичує економічний соціальний досвід і формує соціальну економічну спрямованість. Зміни соціальних умов викликають зміни економічних цінностей суспільства, відповідно, змінюється модель економічної людини. Система економічних цінностей українського суспільства визначається його ідеологією, історією, способом життя та особливостями економічних стосунків. У процесі економічної соціалізації відбувається інтеріоризація образу «економічної людини», який утілений в економічній культурі суспільства як її відбиття. Дисертант апелює до наукових праць О. Вяткіна, Н. Дембицької, Н. Дудник, І. Зубіашвілі, Л. Сохань, В. Москаленко, М. Цибри та інших.

У третьому підрозділі *«Економічна освіта та виховання як стратегічні ресурси формування нової економічної людини в сучасному українському суспільстві»* автор розглядає соціальний інститут освіти як визначальний чинник політичної, наукової та соціально-економічної життєдіяльності суспільства, засіб формування світоглядних ідеалів, життєвих прагнень та ціннісних орієнтацій економічної людини. Найважливішим стратегічним ресурсом формування нової економічної людини в Україні з розвиненим економічним мисленням та економічною культурою визнано економічну освіту (вид діяльності, що передбачає формування економічних знань, умінь і навичок ефективного господарювання) та виховання (організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної свідомості).

Високоосвічена нова економічна людина – це виклик часу. Стан економічної освіти в глобалізованому світі залежить від якості державної економічної політики; держава разом із бізнесом і суспільством повинна чітко сформулювати її цілі та пріоритети для створення сприятливих умов підготовки

конкурентоспроможних фахівців на ринку праці; соціальні освітні інститути мають готувати нову економічну людину, здатну відповісти на виклики XXI ст. Важливим завданням виховання нової економічної людини має стати виховання людяності та гуманізму, що передбачає етичні аспекти отримання максимальної корисності. Соціальна цінність нової економічної людини відзначається не лише тим, що вона становить у певний момент, а й закладеними в ній можливостями подальшого розвитку й вдосконалення.

У підрозділі запропоновано огляд сучасних інноваційних шкіл, парціальних програм з економіки, визначено основні завдання економічної освіти. Головними компетентностями сучасних фахівців дисертант визначає економічні знання, які поєднуються з вміннями їх застосовувати в різних умовах професійної діяльності; гнучкість в організації робочого процесу, мобільність, володіння навичками самоосвіти, здатність здійснювати творчу і дослідницьку діяльність, вміння адаптуватись до змін у ринковому середовищі, суспільно-політична обізнаність, професійні вміння, організаторські якості, інтелектуальні характеристики, позитивне ставлення до людей, загальна трудова активність. Випереджувальна економічна освіта та виховання ефективно сприяють подоланню застарілих стереотипів у свідомості людей, формуванню нової системи світоглядних орієнтацій, що передбачає високу відповідальність за збереження життя на планеті. Стратегія розвитку економічної освіти повинна бути спрямована на перетворення цієї галузі в детермінанту стійкого соціально-економічного зростання країни. Зміст економічної освіти в рамках особистісно-орієнтованого навчання повинен охопити вектор «Нова економічна людина», що ґрунтується на філософії соціального підприємництва та спирається на моральну етику, адже без етики та моральних цінностей неможливо побудувати Україну з інноваційною економікою.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні та розробці стратегій дослідження економічної людини та її концептуальних інтерпретацій у соціально-філософському дискурсі. Це розширює інтеграційні можливості соціально-філософських досліджень діяльності людини, дозволяє уникнути конфлікту полідисциплінарних конотацій у системному моделюванні складного для пізнання об'єкта.

1. Основним методом дослідження економічної людини в соціально-філософському дискурсі на матеріалі поліконтекстних інтерпретацій було обрано системне моделювання. Аналіз гносеологічного потенціалу загальнонаукового методу моделювання засвідчив наявність набору властивостей, необхідних для реалізації різнодисциплінарних дослідницьких теоретичних програм. Системний аналіз дозволяє інтегрувати різні підходи до дослідження предмета, співвіднести різноманітні наукові версії розв'язання проблеми, яка об'єднує найважливіші сфери людського існування.

2. Модель економічної людини в межах теоретичних і емпіричних контекстів відображає комбінації складних економічних, ідеологічних, соціокультурних, психологічних, духовних, політичних, етичних дискурсивних взаємодій. Багатофакторна модель економічної людини охоплює широкий набір характеристик та інтегральних індикаторів її життєздатності.

3. Економічна людина показана відповідно до головних аспектів системної моделі – концептуального, структурного, субстратного дескрипторів. Системоутворювальною властивістю визначено економічно вигідну вмотивованість діяльності. Предметна область дослідження економічної людини подана як система з відношеннями, що задовольняють властивості економічно вигідної вмотивованості діяльності людини, або як система, властивості якої є релевантними економічно вмотивованим відношенням.

Системний аналіз моделі економічної людини дозволив позначити зв'язний список параметрів досліджуваного об'єкта.

4. Полідисциплінарне теоретико-концептуальне підґрунтя вивчення економічної людини інтегроване в референтному полі соціальної філософії, дискурсні можливості якого дають можливість запобігти предметним обмеженням суто економічного, соціологічного чи психологічного підходів до дослідження *homo economicus*.

5. Соціальна концепція неолібералізму потлумачена як парадигмальний тренд, у рамках якого виникали соціально значущі інтерпретації економічної людини. Основними цінностями в суспільстві та організації суспільного життя проголошувались індивідуальна свобода в організації економічної діяльності, забезпечення приватної власності, принцип «laissez-faire», що можна трактувати як право людини бути самим собою в економічній діяльності, віросповіданні, культурі, повсякденному житті, думках; вільний ринок та конкуренція зумовлюють збалансованість суспільного розвитку; роль держави – у створенні та підтримці конкуренції, саме вона надає однакові можливості для самоствердження особистості в суспільстві та реалізації свободи; індивідуалізм визначений сутнісною рисою способу життя особистості та розглянутий як можливість кожної людини самореалізуватись.

6. Особистісна гідність як підстава добробуту, соціальної успішності може стати реальністю за умови, якщо основними суспільними ресурсами будуть визнані інтелектуально-моральні цінності. У цьому сенсі неоліберальні принципи, в яких опредмечене прагнення до балансу свободи особистості та державного регулювання ринку, є найбільш адекватною (з точки погляду загальнолюдської моралі) соціальною інтенцією. У соціогенезі значущість особистісних якостей співвіднесена з наявністю матеріального достатку, власністю, яка є пріоритетною в обчисленні особистісного успіху.

7. Уявлення про економічну людину як суспільного суб'єкта в ретроспективі коеволюційного розвитку соціально-філософської та економічної думки наповнювалися концептуальним змістом залежно від позиції вченого,

програмної домінанти школи та специфіки поглядів на суспільство та економіку. Соціально-філософські конотації теоретичних моделей homo economicus відображають ідеологічні, програмно-наукові смисли соціоорієнтованих напрямків інтелектуальної спадщини (класична ліберальна модель А. Сміта, соціальний лібералізм, утилітаризм, історична школа, політекономія К. Маркса, маржиналізм, маршалліанський і універсалістський підходи, модель людини Дж. Кейнса). Генеральною конотацією, яка пронизує всі теоретичні моделі, є співвіднесеність економічного та суспільного суб'єкта в різноманітні його участі у створенні та розподілі суспільного багатства, ставленні до загального блага в проекції природного егоїзму. Крім концептуального денотативного значення, прямо або побічно актуалізуються сенси, що пов'язані з економічною людиною як суб'єктом соціальних відносин, моральними, етичними, правовими, ідеологічними регуляторами її взаємодії з суспільством; свободою і відповідальністю, цінностями та ідеалами. Економічна людина є найважливішим індикатором суспільно значущих тенденцій, змін і трансформацій. Якості економічної людини як соціального суб'єкта в моделях визначаються співвідношенням природних (А. Сміт) або системних характеристик господарського устрою (Дж. Мілль). Основними якостями моделі, з відомою часткою історичної конотації і специфікою певного теоретичного дискурсу, виступають вмотивованість власним інтересам, інформованість, раціональність (яка поєднується з економічною поведінкою), прагнення до максимізації прибутку.

8. Економічна людина як суспільний суб'єкт обґрунтовує своє місце і роль у сфері економічної діяльності відповідно до концепції природних, невідчужуваних прав і свобод особистості. Природний егоїзм, схильність до відносин обміну, особистий інтерес, прагнення до оптимізації умов життя, поліпшення свого становища стають ознаками раціональної економічної поведінки. Егоїзм, інтелект та інформаційні можливості допомагають у досягненні особистих цілей в умовах ринкової економіки, максимізація вигоди

приводить до успіху і в позаекономічних престижних сферах життя та сприяє процвітанню суспільства.

9. В економічному мейнстрімі неокласичного зразка сформувалася модель економічної людини з такими компонентами, як: сукупність переваг і обмежень у ситуації обмежених ресурсів і необхідності вибору, здатність до оцінки альтернативних благ на підставі їх взаємозаміни і тези, що «все має ціну», нейтральність і байдужість до добробуту інших людей як трансформований у власний інтерес егоїзм. Специфіка цих компонентів буде відрізнятися залежно від ролі, яку виконує економічна людина в суспільстві (власник, покупець, продавець чи виробник). У дослідженнях поведінки споживачів, не зважаючи на їх різноманітність, виявлено дві фундаментальних настанови, що розрізняються за методологічними параметрами: модерністська (націлена на вивчення споживача як раціонального суб'єкта економічної діяльності із залученням позитивістських методів дослідження) та постмодерністська (споживач розглянутий як ірраціональний, непослідовний, суперечливий у здійсненні свого вибору та ухваленні рішень).

10. Сучасні альтернативні модифікації homo economicus (австрійська теорія, посткейнсіанство, інституціоналізм, поведінковий напрямок) розрізняють за моделями економічної поведінки людини та зумовлюють спеціалізацією: моделі, пов'язані з теорією фінансів та ринків, характеризуються більш сильною «кількісною» мотивацією і значною економічною раціональністю, ніж моделі, пов'язані з теорією особистого споживання. Ці моделі є корисними для соціально-філософського дослідження проявів суб'єкта в економічній діяльності, оскільки мають прикладний характер та володіють достатнім ступенем абстрактності, щоб застосовувати їх до широкого кола явищ.

11. У сучасних суспільних дискурсах економічна поведінка homo economicus розглянута з погляду посиленого ціннісного компонента свободи, духовних потреб, заради яких вона може відмовитися від вигоди; соціальний контекст таких моделей передбачає опору на розвинені демократичні,

громадянські інститути суспільного устрою і є затребуваним у пошуках оптимальних напрямів господарювання, маркетингу, менеджменту, логістики, економічної політики, прогнозування наслідків при ухваленні економічних рішень.

12. Основні вектори досліджень моделей економічної людини чи її певних аспектів в українському полідисциплінарному науковому дискурсі в рамках глобалізаційних процесів в Україні відображають світовий досвід та трансформаційні перетворення в соціально-економічному облаштуванні сучасного суспільства. Умовно можна виокремити теоретико-методологічний та практично-зорієнтований вектори. Перший спрямований на розв'язання завдань загально-методологічного характеру, розробку інструментарію, дослідження фундаментальних проблем метафізики економіки, філософії економіки, економіки грошей як феномена соціокультурної реальності, економічні рефлексії філософії науки, економічної антропології, проблем духовних елементів економічного буття суспільства та людини в умовах «фінансової цивілізації». До актуальної проблематики належать питання соціальної відповідальності та економіки знань, теоретичні рекомендації щодо ухвалення рішень у господарській діяльності та вдосконаленні національної економіки; наукове обґрунтування державної економічної політики; співвідношення ідеального та емпіричного в моделях тощо. Другий спрямований на системне дослідження соціально-гуманітарних процесів та здійснення економічних реформ в Україні, реалізується в прогностичних проектах та емпіричних дослідженнях (вивчення «первинного» економічного суб'єкта, яким є економічна людина, питання особистісного та професійного самовизначення в економічному просторі, самоактуалізація та самоствердження в суспільстві; проблеми моралі та етики, цінностей, екзистенції, грошового практицизму; економічна освіта та виховання тощо).

13. Глобалізація та неолібералізм мають економіко-фінансовий характер, супроводжуваний процесом інтеграції національних економік у сфері обміну товарами та послугами; інтенсивне зростання ролі фінансового сектору

виявляється у всіх сферах життєдіяльності особистості. Соціальна концепція міжособистісних відносин ґрунтується на ринковій інтерпретації суспільних зв'язків. Економічна людина потлумачена як підприємець, що організовує своє життя як підприємство; соціальна взаємодія – це «акт купівлі – продажу». Закони функціонування ринкових структур складають фундаментальне підґрунтя підприємницької етики та бізнесу.

14. Проблема корупції супроводжує Україну на сучасному шляху розвитку, орієнтованому на ринкову економіку. Корупція (як продаж чиновником спільного блага у власних егоїстичних інтересах) в Україні породжена кризою сучасного суспільства та є економічно зумовленою. Це соціальне явище і одночасно економічна звичка (як складова економічної культури), боротьба з якою полягає у спонуканні всієї соціальної системи до інакшого способу економічного мислення та нової філософії життя.

15. Стратегією національного розвитку України на шляху до підвищення ефективності господарювання в умовах глобалізації є зміцнення метафізичних вимірів людського буття та формування в сучасному суспільстві економічної людини «нового типу», що стане підґрунтям майбутнього суспільства нашої держави; це поняття позначає образ економічної людини, що відповідатиме викликам часу: соціально орієнтована ринкова особистість, яка відзначається високим рівнем економічної культури, має розвинену екологічну свідомість, орієнтується на досягнення добробуту, високої якості життя, соціальної справедливості та захищеності, має творчі здібності, здатна до ризику й до швидкої адаптації у змінних умовах ринку; характеризується раціональним мисленням, скерованим на отримання максимізації задоволення матеріальних та духовних потреб при мінімізації витрат в умовах обмежених ресурсів; «нова економічна людина» – це одночасно соціальна роль, яку особистість повинна виконувати в суспільстві, адже сучасна система господарювання України потребує значних перетворень, й українська економіка значним чином відчуває на собі їх необхідність. Нова економічна людина раціонально має максимізувати ті вигоди, які пропонують

альтернативні екологічно чисті та відновлювані джерела енергії (вітер, сонячне випромінювання, енергія морів та океанів, землі), і, як раціональний господар, інвестує кошти в бізнес-проекти, спрямовані на переробку сміття.

16. Під страгатагемами діяльності економічної людини, як суспільно значущими алгоритмами, розуміємо конкретні шляхи досягнення економічних особистих цілей в умовах соціального ринкового господарства. Серед них: дотримання в особистісній економічній діяльності орієнтації на спільне благо; особиста участь кожного у справах територіальної громади; активна громадська позиція та врахування принципу субсидіарності та ретинітету; міжрелігійний діалог у розв'язанні економічних питань; професійне та організаційне лідерство в межах своєї соціальної позиції на робочому місці; ставлення до довкілля та до планети загалом як до власного дому; визнання екосфери важливою особистою цінністю, участь та ініціювання заходів різного рівня, спрямованих на збереження довкілля; прагнення до підвищення соціальних індикаторів свого життя шляхом участі в організації соціального підприємництва у власному регіоні проживання; просвітницька робота серед населення, відкриття накопичувальних страхових програм для себе та своїх дітей; організація економічної поведінки відповідно до «10 правил ведення бізнесу» А. Шептицького.

17. Економічна культура – це своєрідний соціальний механізм, який відтворює еталони економічної поведінки людини в суспільстві та виступає підґрунтям соціальної практики; в широкому розумінні проявлена у вигляді інтегрального синтетичного соціального середовища як системи визнаних суспільством групових цінностей, соціальних норм і моделей поведінки на всіх щаблях господарського циклу – виробництва, розподілу, обміну та споживання, у вузькому – має суб'єктивний особистісний характер і потлумачена як комплекс психолого-економічних якостей, завдяки яким людина організовує свою економічну поведінку в суспільстві. Економічна культура виступає підґрунтям соціальної практики *homo economicus* в аспекті дослідження соціогуманітарних габітусів економічної людини.

18. Структура економічної культури може бути розглянута за рівнями (економічні знання, економічні почуття, моделі економічної поведінки; рівень трудової етики, рівень професійного, наукового, інструментального та спеціалізованого знання, рівень норм та нормативної регуляції поведінки; культура виробництва, культура розподілу, культура обміну, культура споживання) та базовими елементами (економічні цінності та ідеали, економічні норми, економічні звички й рутини, економічні звичаї, економічний досвід, економічні стереотипи, економічні знання, економічна свідомість, яка охоплює економічні емоції та почуття, економічні уявлення та економічне мислення, економічні мотиви, норми, цінності та інтереси. Функції економічної культури: комунікативна, нормативно-регулююча, інтеграційна, селекційна, трансляційна, виховна, функція мотивації господарської активності; функція духовної та етичної легітимізації економічного успіху.

19. У ракурсі соціально-філософського дослідження економічної людини в суспільстві під страховою культурою homo economicus розуміємо сукупний ресурс засобів задоволення матеріальних та духовних потреб людини в питаннях убезпечення власного життя та своєї сім'ї; питання страхування мають значне економічне, екзистенційне та аксіологічне навантаження в сучасному суспільстві.

20. Поняття «економічна соціальність» на рівні окремої економічної людини виражає соціально-економічні відносини, що відображає конкретний тип економічної системи, притаманний країні, на рівні суспільства – економічні суспільні відносини на рівні всього суспільства в певному історичному періоді, може бути екстенсивною (як кількість напрямів економічної діяльності, до яких залучена людина) та інтенсивною (як ступінь оволодіння економічною діяльністю в цих напрямках).

21. Специфіка економічної соціалізації проявлена в поєднанні економічної соціальності людини та суспільства, тим самим суспільство формує економічну людину, а вона, у свою чергу, – суспільство шляхом набуття економічного соціального досвіду, входження в економічну сферу

буття, систему соціально-економічних зв'язків та відтворення їх на суспільному рівні; в процесі економічної соціалізації формується економічна спрямованість особистості, яка сформована на підставі економічного досвіду, стійка, системоутворювальна підструктура особистості, що складає цілісний образ бажаного економічного майбутнього.

22. Економічна освіта та виховання є стратегічними ресурсами формування нової економічної людини в сучасних викликах глобалізованого світу на ринку праці в рамках української практики; ці соціальні інститути дають можливість людині адаптуватись до змін у суспільстві, а системні економічні знання та навички є фундаментом інвестицій в майбутнє; це продуктивна сила, що впливає на ефективність, динаміку, темпи, спрямованість економічного зростання країни, основний елемент інноваційного виробництва, який забезпечує накопичення і формування людського капіталу, виступає системним регулятором науково-технічного, економічного та соціального прогресу суспільства, відтворюючи інтелектуально-духовний потенціал суспільства в цілому.

23. Отримані результати можуть прислужитися для ухвалення управлінських рішень щодо вироблення ключових орієнтирів спрямування ефективної державної економічної та освітньої політики, формування всеукраїнського та регіонального напрямів соціокультурного облаштування нашої держави, розробці напрямів та окресленні перспектив трансформації економічних відносин в умовах кризового розвитку України на основі активного впровадження соціального підприємництва в рамках світогосподарського облаштування України в умовах глобалізації та формування нової економічної людини. Матеріали дослідження можна застосовувати як практичні рекомендації для вихователів, учителів, викладачів, менеджерів в освіті та інших працівників у галузі освіти з метою впровадження в освітній процес, для підвищення фінансової грамотності населення, формування економічного мислення та ринкової економічної культури, вироблення економічних умінь та навичок. Основні положення дослідження

знадобляться всім суб'єктам господарювання різного рівня – від місцевого до загальнодержавного як із просвітницькою метою, так і з практичною спрямованістю – для організації соціального підприємництва у власному регіоні проживання; в консультуванні населення з питань упровадження Пенсійної реформи та розвитку страхової культури.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії:

1. Петінова О. Б. Економічна культура, мислення і освіта у формуванні особистості «ринкового типу» // *Методологія і теорія гуманітарних досліджень в умовах глобалізації: монографія / за наук. ред. О. М. Пшінька, Т. І. Власової.* Дніпропетровськ, 2012. Ч. IV, п. 4.5. С. 366 – 380.

2. Петінова О. Б. Становлення нової економічної людини в глобалізованому суспільстві // *Філософські аспекти соціокультурних досліджень в умовах глобалізації: монографія / за наук. ред. Пшінька О. М., Власової Т. І.* Дніпропетровськ, 2013. Гл. 1, п. 1.3. С. 46 – 63.

3. Петінова О. Б. Економічна поведінка індивіда: маржиналістський, маршалліанський та універсалістський підхід // *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: монографія / З. Атаманюк та ін.* Одеса, 2016. С. 249 – 291.

4. Петінова О. Б. Экономический человек: опыт социально-философской экспликации: монография. Одесса, 2016. 336 с.

Статті у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України:

1. Петінова О. Б., Руммо В. В. Роль и значение налогов в трансформации налоговой системы Украины // *Перспективи.* 2006. № 2 (34). С. 131–137.

2. Петінова О. Б. Аксіологічні мотиви в неотомістській філософії Ж. Марітена // *Наукове пізнання: методологія та технологія.* Одеса, 2007. № 1 (19). С. 101 – 104.

3. Петінова О. Б. Аксіологічна проблематика XV-XVIII ст. та ціннісні реалії сьогодення // *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2008. № 143. С. 132 – 136.

4. Петінова О. Б. Образование в условиях рынка как показатель роста государственной экономики: философский аспект // *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 217. С. 117 – 119.

5. Петінова О. Б., Орел А. Д. Гендерная проблематика лидерства в семье: философско-экономический аспект // *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2011. № 1 (2). С. 38 – 46.

6. Петінова О. Б. Освіта в умовах ринку: проблеми та перспективи // *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Одеса, 2011. № 2 (27). С. 132 – 137.

7. Петінова О. Б. Глобалізація в освіті як філософська проблема // *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Одеса, 2012. № 1 (28). С. 123 – 128.

8. Петінова О. Б. Економічна сфера суспільства: філософське осмислення / О. Б. Петінова // *Грані: науково-теор. і громадсько-політ. альманах*. Дніпропетровськ, 2012. № 7 (87). С. 57 – 60.

9. Петінова О. Б. Філософське осмислення корупції // *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 233. С. 156 – 160.

10. Петінова О. Б. Якість вищої освіти як критерій конкурентоспроможності країни в умовах ринкової економіки // *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 240. С. 179 – 182.

11. Петінова О. Б. Інновації в суспільній практиці освіти – виклик глобалізації XXI століття // *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ, 2013. № 1 (93). С. 35 – 38.

12. Петінова О. Б. Інтерпретація свободи в концепції лібералізму // *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ, 2013. № 9 (101). С. 71 – 79.

13. Петінова О. Б. Екоцентризм у світоглядній парадигмі нової економічної людини // Грані: науково-теор. і громадсько-політ. альманах. Дніпропетровськ, 2013. № 12 (104). С. 129 – 134.

14. Петінова О. Б. Людина економічна в суспільній практиці освіти // Наукове пізнання: методологія та технологія. Одеса, 2013. № 1 (30). С. 127 – 133.

15. Петінова О. Б. Неолібералізм в контексті соціально-філософського осмислення (на прикладі фрайбурзької, англійської, паризької шкіл та лібертаріанства) // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Дніпропетровськ, 2013. Вип. 6 (4). С. 33 – 37.

16. Петінова О. Б. Філософська інтерпретація концепції соціального ринкового господарства як моделі розвитку України в ХХІ столітті // Культура народів Причорномор'я. 2013. № 257. С. 38 – 43.

17. Петінова О. Б. Філософське осмислення неолібералізму: чиказька та австрійська школи // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ, 2013. Вип. 28. С. 57 – 62.

18. Петінова О. Б. Глобалізація в історико-філософській ретроспективі // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ, 2014. Вип. 31. С. 25 – 30.

19. Петінова О. Б. Метод моделювання як інструмент дослідження нової економічної людини // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ, 2014. Вип. 32. С. 30 – 36.

20. Петінова О. Б. Теорія моделей М. Вартофського: типологія та екзистенціальні орієнтації (в рамках методології дослідження нової економічної людини) // Гілея: науковий вісник. Київ, 2014. Вип. 84 (№ 5). С. 368 – 371.

21. Petinova O. V. The homo economicus model: System-wide parameters// Наукове пізнання: методологія та технологія. Одеса, 2015. № 2 (35). С. 83 – 88.

22. Petinova O. V. Homo economicus and Economic Sphere of individual's existence // Наукове пізнання: методологія та технологія. Одеса, 2016. № 1 (36). С. 82 – 89.

Статті у наукометричних та міжнародних виданнях інших держав за фахом:

1. Петина О. Б. Предметное поле и функциональное предназначение метода моделирования (как метода изучения нового экономического человека) // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. Краснодар, 2014. № 4. С. 32 – 37.

2. Петина О. Б. Теоретико-методологические основания конструирования многофакторной модели нового экономического человека // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. Краснодар, 2014. № 6, ч. 1. С. 46 – 49.

3. Петина О. Б. Параметрическая общая теория систем в исследовании нового экономического человека // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. Краснодар, 2014. № 8. С. 48 – 50.

4. Петина О. Б. Нова економічна людина – образ людини майбутнього: методологічний інструментарій дослідження // Future Human Image. Kiev, 2014. № 1 (4). Р. 89 – 95.

5. Петина О. Б. Принцип разумного эгоизма как идейный фундамент представлений о человеке в контексте экономических связей // Studia Warmińskie. Olsztyn, 2016. Т. 53. S 85 – 97.

Наукові праці в інших виданнях:

В іноземних наукових виданнях:

1. Petinova O. B. Economic Sphere as Determinant of Becoming of Market Personality // Psihologie. Pedagogie specială. Asistența socială. Chișinău (Moldova), 2013. Nr. 2 (31). P. 36 – 43.

2. Petinova O. B. Homo Economicus in Modernization of Education in Ukraine: Philosophical Aspect // Социосфера. Пенза, 2013. № 3. С. 26 – 32.

3. Petinova O. B. Peculiarities of homo economicus becoming in market society // Science and Education a new Dimension. Budapest, 2013. Vol. 6. P. 12 – 18.

4. Petinova O. V. Problem Field and the Peculiarities of economic sphere of individual's existence // Идеи: философско списание. Пловдив (България), 2013. Брой 5 (15). С. 57 – 64.

5. Петинова О. Б. Философское осмысление экономически мотивированного поведения // Science and Education a New Dimension. Budapest, 2014. Vol. II (5), Issue 31. P. 22 – 26.

6. Petinova O. V. Osobnost tržního typu a ekonomické vzdělání: hranice souvislostí // Acta Humanitas. Kolín (Česká republika), 2014. Ročník IV, Č. 1. S. 5 – 17.

7. Petinova O. V. Ecocentrism in the New Homo Economicus' Outlook Paradigm // Intercultural communications. Tbilisi, 2015. № 24. P. 150 – 155.

В українських наукових виданнях:

8. Петінова О. Б. Інноваційна освіта в суспільному поступі: філософський аспект // Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи: збірник наукових праць / ред. кол.: М. Л. Дружинець. Одеса, Тирасполь, 2012. С. 305 – 310.

9. Петінова О. Б., Рекс О. С., Економічна освіта в школі: філософське осмислення // Виховання і культура. Одеса, 2012. № 1 (29). С. 258 – 261.

10. Petinova O. V. Economic sphere of individual's existence: distinctive features, peculiarities, functioning // Сборник научных трудов SWorld. Одесса, 2013. Вып. 2, т. 25: Философия и филология. С. 37 – 45.

11. Петінова О. Б. Методологія дослідження нової економічної людини: метод моделювання // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: зб.наук.пр. / редколегія; відп. секретар З. Е. Скринник. Київ, 2014. С. 221 – 230.

Матеріали та тези конференцій:

1. Абажер М. С., Петинова О. Б. Философско-экономические взгляды А. Маршалла // Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Дніпро, 4-5 листопада 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 75 – 79.

2. Абажер М. С., Петінова О. Б. Закони грошей (на прикладі книги Дж. С. Клейсона «Найбагатша людина Вавилону») // Нові завдання суспільних наук у ХХІ столітті. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 17-18 червня 2016 р.). Київ, 2016. С. 65 – 67.

3. Арману К. І., Петінова О. Б. Аксіологічна парадигма сучасної освіти // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 142 – 144.

4. Бакаєва І. А., Петінова О. Б. Освіта в контексті глобалізації // Історіосфера. Матеріали Сьомої наук. конф. викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених історико-філософського факультету ПНПУ імені К.Д.Ушинського (Одеса, 5-6 квітня 2012 р.). Одеса, 2012. С. 35 – 37.

5. Белоус В. В., Петінова О. Б. Страхование в историко-философской ретроспективе // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства. Матеріали Міжнародної наук. конф. (Одеса, 26-27 травня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 149 – 152.

6. Боголюб Є. І., Петінова О. Б. До проблем менеджменту якості в освіті // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Одеса, 20-21 жовтня 2012 р.). Одеса, 2012. С. 53 – 55.

7. Боголюб Є. І., Петінова О. Б. Інновації ХХІ століття: філософсько-освітній аспект // Перспективи. Додаток: «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання». Матеріали міжнародної наук. конф. (Одеса, 2-3 жовтня 2012 р.). Одеса, 2012. С. 89 – 90.

8. Борисенко П. С., Петінова О. Б. Пенсійна реформа в Україні: матеріали соціологічного дослідження // Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Львів, 27-28 травня 2016 р.). Львів, 2016. С. 28 – 31.

9. Бузанова А. П., Петінова О. Б. Майбутня пенсія українців: матеріали соціологічного дослідження // Сучасні виклики для суспільних наук в умовах

глобалізації. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Львів, 27-28 травня 2016 р.). Львів, 2016. С. 32 – 34.

10. Вибрянська А. О., Петінова О. Б. Держава в ринковій економіці України // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 57 – 60.

11. Висоцька І. Г., Петінова О. Б. Екоцентризм в аксіологічній парадигмі XXI століття // Матеріали V Пасхальних Просвітницьких читань (Одеса, 30 квітня, 2014 р.). Одеса, 2014. С. 43 – 47.

12. Герелишин А. Я., Петінова О. Б. «Суспільство знань»: основні проблеми у сфері освіти XXI століття // Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні. Матеріали Другої всеукраїнської наук. конф. У 3 ч. Ч. 1. Дніпропетровськ, 2012. С. 82 – 84.

13. Гушкан М. А., Петінова О. Б. Економічна освіта в Україні // Нові завдання суспільних наук у XXI столітті. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 17-18 червня 2016 р.). Київ, 2016. С. 74 – 76.

14. Данильчук І., Петінова О. Філософія економіки в контексті соціокультурних трансформацій // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства. Матеріали Міжнародної наук. конф. (Одеса, 26-27 травня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 152 – 155.

15. Демчук Л. С., Петінова О. Б. Філософське осмислення економічної сфери буття особистості // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5–7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 1. Одеса, 2012. С. 30 – 32.

16. Довгопола Г. І., Петінова О. Б. Особливості економічної свідомості // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 1. Одеса, 2012. С. 32 – 34.

17. Довженко И. Ю., Петінова О. Б. Карл Маркс: метод восхождения от абстрактного к конкретному // Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і

сучасні теорії. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Дніпро, 4-5 листопада 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 103 – 107.

18. Златов Д. І., Петінова О. Б. Історія розвитку страхування в Україні // Нові завдання суспільних наук у ХХІ столітті. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 17-18 червня 2016 р.). Київ, 2016. С. 79 – 81.

19. Казимирова В. В., Петінова О. Б. Вища освіта в Україні в контексті глобалізаційних процесів // Актуальні проблеми сучасності: стан та перспективи їх вирішення в Україні. Зб. матеріалів регіон. міжвуз. науково-практ. конф. (Одеса, 8 січня 2013 р.). Одеса, 2013. С. 27 – 28.

20. Коваленко Ю. М., Петінова О. Б. Україна в умовах глобалізації // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 133 – 136.

21. Любівая М. Л., Петінова О. Б. Філософія економіки: сутність та проблемна сфера // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 77 – 78.

22. Майдан О. В., Петінова О. Б. Проблеми економічної освіти та науковий прогрес // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 120 – 133.

23. Малиновська Я., Петінова О. Особистість ринкового типу в сучасному суспільстві // Ділові переговори в бізнесі: зб. матеріалів регіон. міжвуз. кругл. столу (Одеса, 20 лютого, 2013 р.). Одеса, 2014. С. 47 – 48.

24. Муровйова І. С., Петінова О. Б. Гроші в історії культури, людини та суспільства: філософський аспект // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 16-17 грудня 2016 р.). Київ, 2016. С. 68 – 71.

25. Немо М. В., Петінова О. Б. Особистість ринкового типу // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної

науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 1. Одеса, 2012. С. 50 – 52.

26. Новаковська О. С., Петінова О. Б. Філософсько-культурний вимір економіко-господарської діяльності // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 16-17 грудня 2016 р.). Київ, 2016. С. 71 – 72.

27. Новікова К. В., Петінова О. Б. Освіта як умова формування людського капіталу в інноваційній економіці України // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 85 – 88.

28. Ноздріна О. О., Петінова О. Б. Філософія накопичення: Дж. Клейсон та Р. Кіосаке // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства. Матеріали Міжнародної наук. конф. (Одеса, 26-27 травня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 161 – 165.

29. Пастух В. О., Петінова О. Б. Економічне мислення та економічна культура: особливості взаємодії // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 1. Одеса, 2012. С. 36 – 38.

30. Петінова О. Б. Маржиналистский подход в объяснении экономического поведения индивида // Матеріали IV Міжнародної науково-практ. конф. «Особистість, суспільство, політика» (Київ, 20-21 червня 2016 р.). Люблін (Польща), 2016. С. 21 – 24.

31. Петінова О. Б. Методология исследования экономического человека: системный подход // Матеріали II Міжнародної наук. конф. «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 29-30 травня, 2014 р.). Одеса, 2014. С. 94 – 95.

32. Петінова О. Б. Модели человеческого поведения в альтернативных экономических концепциях // International Scientific-Practical Conference «Actual Questions and Problems of Development of Social Sciences». Proceedings of the

conference (Kielce (Republic of Poland), 2016, June 28-30). Kielce (Republic of Poland), 2016. P. 50 – 53.

33. Петінова О. Б. Новый экономический человек в контексте единого образовательного пространства (методологический аспект философско-экономического знания) // V Міжнародний Форум «Особистість в єдиному освітньому просторі» (Запоріжжя. 07-18 квітня 2014 р.). URL: <http://oeop5.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 05.05.2017).

34. Петінова О. Б. Предпосылки экономического поведения нового экономического человека: философский аспект // Актуальні питання соціально-філософської думки. Матеріали Всеукраїнської інтернет-конф. молодих вчених та студентів (Одеса, 14 жовтня 2014 р.). Одеса, 2014. С. 72 – 73.

35. Петінова О. Б. Разумный эгоизм в теоретических модификациях моделей экономического человека // Матеріали III міжнародної наук. конф. «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 27 травня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 80 – 87.

36. Петінова О. Б. Теоретико-методологические основания исследования нового экономического человека // Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину. Матеріали другої міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 10-11 жовтня 2014 р.). Одеса, 2014. С. 175 – 178.

37. Петінова О. Б. Системный подход в исследовании экономического человека // Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практ. конф. з міжнародною участю «Науковий діалог Схід – Захід» (Кам'янець-Подільський, 7 червня, 2014 р.). У 4 ч. Ч. 2. Дніпропетровськ, 2014. С. 102 – 105.

38. Петінова О. Б. Високоякісна освіта як чинник національної безпеки України // Україна-Литва: безпековий вимір нових геополітичних стратегій. Матеріали міжнародного наук. семінару (Одеса, 30 листопада, 2012 р.). Одеса, 2012. С. 42 – 45.

39. Петінова О. Б. Економічна людина: єдність загального та одиничного // Матеріали Міжнародної наук. конф. «Сучасне українське суспільство:

цінності та смисли сучасних соціальних практик» (Одеса, 23 вересня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 71 – 74.

40. Петінова О. Б. Економічна освіта як агент соціалізації нової економічної людини в ринковому суспільстві України // Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі. Матеріали Всеукраїнської науково-практ. конф. з міжнародною участю (Мукачево, 23 листопада 2013 р.). У 2 ч. Ч 2. Дніпропетровськ, 2013. С. 17 – 19.

41. Петінова О. Б. Економічна освіта як умова формування особистості «ринкового типу» // Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку. Тези Міжнародної наук. конф. «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Дніпропетровськ, 22-23 листопада, 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 74 – 75.

42. Петінова О. Б. Етика економічної людини: від класиків до сучасності // Матеріали міжвуз. кругл. столу «Філософія: сьогодні, завтра й навіщо» (Одеса, 19 листопада, 2015 р.). Одеса, 2015. С. 51 – 58.

43. Петінова О. Б. Індивідуальні особливості нової економічної людини в організації її суспільного життя // Особистість, суспільство, політика – 2015. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Люблін, 21-22 травня, 2015 р.). Люблін, 2015. С. 42 – 44.

44. Петінова О. Б. Інноваційний характер економічної освіти як інструмент підготовки економічної людини // Матеріали міжвуз. кругл. столу «Філософія: Що? Як? Коли» (Одеса, 29 листопада 2016 р.). Одеса, 2016. С. 32 – 36.

45. Петінова О. Б. Людина економічна в контексті філософії освіти // Формування професійних компетентностей у процесі підготовки майбутніх спеціалістів. Матеріали Регіональної науково-практ. конф. (Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Одеса, 2013. С. 236 – 242.

46. Петінова О. Б. Моделювання як метод пізнання // Освіта та соціалізація особистості. Матеріали Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, Дніпродзержинськ, 25-26 березня 2014 р.). Одеса, 2014. С. 15 – 16.

47. Петінова О. Б. Науково-дослідна робота в освітніх закладах України: вектор «людина економічна» // Науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах: досвід та проблеми. Матеріали Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, 20-21 жовтня 2011 р.). Одеса, 2011. С. 51 – 52.

48. Петінова О. Б. Особистість і колектив: ракурс становлення нової економічної людини // Особистість, суспільство, політика – 2015. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Люблін, 20-21 листопада, 2015 р.). Люблін, 2015. С. 35 – 38.

49. Петінова О. Б. Особистість ринкового типу: виклик сучасності // Філософські читання. Збірник матеріалів регіональної міжвузівської студентської науково-практичної конференції (Одеса, 10 січня 2013 р.). Одеса, 2013 р. С. 8 – 14.

50. Петінова О. Б. Особливості та специфічні риси методу моделювання: філософське осмислення // Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності державами та міжнародними міждержавними організаціями. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Дніпропетровськ, 9-10 травня, 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 65 – 70.

51. Петінова О. Б. Реконструкція моделей економічної людини в історичній перспективі // Osobowość, społeczeństwo, polityka: mater. VI Międz. Konf. Nauk.-Prakt. (Lublin, 11-12 marca 2017 r.). Część. 2. Lublin, 2017. S. 56 – 59.

52. Петінова О. Б. Сім'я як агент соціалізації в умовах сучасної економічної політики // Сучасна сім'я: погляд молоді. Матеріали міжнародної міждисциплінарної науково-практ. конф. (м. Одеса, 07-08 квітня, 2011 р.). Одеса, 2011. С. 76 – 77.

53. Петінова О. Б. Соціальна забезпеченість свободи як засіб гуманізації взаємовідносин особи та суспільства // Особливості та тенденції розвитку правотворчості в умовах трансформації суспільства. Матеріали Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 17 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 147 – 149.

54. Петінова О. Б. Соціальна концепція неолібералізму // Мова філософської культури. Збірник матеріалів регіонального міжвузівського науково-практ. семінару (Одеса, 16 березня 2013 р.). Одеса, 2013. С. 44.

55. Петінова О. Б. Сучасна сім'я як соціальний інститут та її роль в процесі соціалізації нової економічної людини // Тези Міжнародної науково-практ. конф. студентів та молодих вчених «Від гендерних ідеологій до дискусій про студентську сім'ю (Дніпропетровськ, 29 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 5 – 8.

56. Петінова О. Б. Якість освіти в Україні в контексті соціальної практики ринкового суспільства // Тези науково-практ. конф. «Сучасне буття філософії. Філософія в єдності культурно-історичного процесу» (Дніпропетровськ, 27-28 листопада 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 130 – 131.

57. Петінова О. Б. Концептуальні аспекти теорії моделей М. Вартофського // Придніпровські соціально-гуманітарні читання. Матеріали III Всеукраїнської наук. конф. з міжнародною участю (Кіровоград, 16 травня 2014 р.). У 3 ч. Ч. 1. Дніпропетровськ, 2014. С. 92 – 95.

58. Петінова О. Б. Неолібералізм в контексті соціальних трансформацій в Україні // Матеріали V міжнародної науково-практ. конф. «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 26 квітня 2013 р.). Одеса, 2013. С. 176 – 178.

59. Петінова О. Б. Освіта як детермінанта соціально-економічного розвитку країни // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації. Матеріали III Міжнародної науково-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17-18 лютого 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 44 – 46.

60. Петінова О. Б. Особистість ринкового типу: міф чи потреба суспільства? // Антропологічні виміри філософських досліджень. Матеріали I Міжнародної наук. конф. (Дніпропетровськ, 26-27 квітня, 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 108 – 109.

61. Петінова О. Б., Алексеев О. В. Економічна людина як суб'єкт відносин власності, обміну, розподілу та споживання / О. Б. Петінова, О. В. Алексеев //

Освіта та соціалізація. Матеріали III Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, Дніпро, 13 травня 2016 р.). С. 115 – 117.

62. Рекс О. І., Петінова О. Б. Економічна освіта в Україні та її роль в адаптації особистості до ринкових умов // Матеріали міжнародної науково-практ. конф. «Теорія і практика виховання сучасної молоді: цінності, зміст, технології» (Луганськ, 4 жовтня 2012 р.). Луганськ, 2012. С. 223 – 224.

63. Романенко І. І., Петінова О. Б. Трирівнева пенсійна система: «за» та «проти» (на матеріалах соціологічного дослідження) // Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Львів, 27-28 травня 2016 р.). Львів, 2016. С. 50 – 53.

64. Сапожнікова О. В., Петінова О. Б. Методологічні параметри філософії економіки // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 16-17 грудня 2016 р.). Київ, 2016. С. 75 – 77.

65. Свиридова М. О., Петінова О. Б., Відношення молоді до пенсійної реформи в Україні (на матеріалах соціологічного дослідження) // Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Львів, 27-28 травня 2016 р.). Львів, 2016. С. 53 – 57.

66. Сіваченко Ю. В., Петінова О. Б. Особистість в умовах ринкових відносин // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 141 – 142.

67. Степова А. О., Петінова О. Б. Духовність як основа підприємницької і комерційної діяльності // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 16-17 грудня 2016 р.). Київ, 2016. С. 79 – 82.

68. Табала М. С., Петінова О. Б. Економічна освіта України в XXI столітті: стан та перспективи // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 127 – 129.

69. Тюрина М. В., Петінова О. Б. Национальная культура и ее влияние на развитие экономики // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 16-17 грудня 2016 р.). Київ, 2016. С. 85 – 87.

70. Хижняк Л. М., Петінова О. Б. Економіка як форма і спосіб буття суспільства та людини // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 16-17 грудня 2016 р.). Київ, 2016. С. 88 – 89.

71. Чумаченко Т. В., Петінова О. Б. Глобалізація в освіті // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 144 – 145.

72. Шептекіта К. В., Петінова О. Б. Особливості ведення бізнесу в ХХІ столітті // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства. Матеріали Міжнародної наук. конф. (Одеса, 26-27 травня 2015 р.). Одеса, 2015. С. 169 – 175.

73. Шурановский Д. А., Петінова О. Б. Экономико-философские взгляды Милтона Фридмена // Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Дніпро, 4-5 листопада 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 132 – 135.

74. Шурановський Д. А., Петінова О. Б. Розвиток економічного мислення // Нові завдання суспільних наук у ХХІ столітті. Матеріали міжнародної науково-практ. конф. (Київ, 17-18 червня 2016 р.). Київ, 2016. С. 99 – 102.

75. Яхшибекян Ю. В., Петінова О. Б. Економічна освіта та економічне мислення в умовах ринкової економіки України // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5-7 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса, 2012. С. 91 – 94.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації**

Статті у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України:

1. Петінова О. Б. Алкоголізм як форма девіантної поведінки молоді // Культура народів Причорномор'я. Симферополь, 2007. № 117. С. 152–156.
2. Петінова О. Б. Девіантність серед неповнолітніх: міф чи реальність? // Перспективи. Одеса, 2007. № 2 (38). С. 75–80.
3. Петінова О. Б. Проблеми і перспективи сільської школи: філософське осмислення // Культура народів Причорномор'я. 2012. № 230. С. 89 – 91.
4. Петінова О. Б. Сексуальні відхилення як форма девіантної поведінки молоді // Культура народів Причорномор'я. Симферополь, 2007. № 114. С.110 – 114.
5. Петінова О. Б. Філософія освіти: „за” і „проти” // Культура народів Причорномор'я. 2005. № 65. С. 151–153.
6. Петінова О. Б., Веремчук В. В. Проблема якості та доступності вищої освіти в Україні // Збірник наук.праць Донецького держ. ун-ту управління, Серія «Державне управління. Філософські та психологічні засади управління». 2012. Т. 13, № 226. С. 275–282.

В інших наукових виданнях:

1. Петінова О. Б., Магера Н. В. Освітня міграція серед молоді: «за» та «проти» (на матеріалах проведеного соціологічного дослідження) // Виховання і культура. Міжнародний журнал. Одеса, 2013. № 1(32). С. 85–88.
2. Петінова О. Б., Христова Н. И. Влияние семьи на развитие личности ребенка // Виховання і культура. Міжнародний журнал. Одеса, 2011. № 2 (26). С. 31–34.

Анотація

Петінова О. Б. Економічна людина у соціально-філософському дискурсі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 9.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» – Одеса, 2017.

Дисертація присвячена концептуалізації поняття «економічна людина» в соціально-філософському дискурсі та створенню теоретико-методологічного підґрунтя соціально-філософського аналізу homo economicus у сучасному суспільстві. У роботі обґрунтовано та розкрито евристичний потенціал методу системного моделювання, аргументовані переваги багатofакторної моделі економічної людини, що охоплює широкий набір характеристик та інтегральних індикаторів її життєздатності.

Відстежено в ретроспективі соціально-філософські конотації моделей homo economicus в контексті розвитку поглядів на суспільство та економіку (від класичного лібералізму А. Сміта до альтернативних модифікацій homo economicus у сучасних науково-дослідницьких програмах) з позицій соціальної філософії. Розроблено стратегію діяльності економічної людини як суспільно значущі алгоритми та конкретні шляхи досягнення економічних особистих цілей в умовах соціального ринкового господарства.

Висвітлено та розкрито потенціал економічної освіти та виховання як стратегічних ресурсів формування нової економічної людини та її цінностей в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: економічна людина (homo economicus), економічна поведінка, нова економічна людина, економічна свобода, системне моделювання, соціальне ринкове господарство, економічна культура, страхова культура homo economicus, економічна соціалізація, економічна соціальність.

Аннотация

Петина О. Б. Экономический человек в социально-философском дискурсе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» – Одесса, 2017.

Диссертация посвящена концептуализации понятия «экономический человек» в социально-философском дискурсе и созданию теоретико-методологического основания социально-философского анализа homo economicus в современном обществе. В работе обоснован и раскрыт эвристический потенциал метода системного моделирования, аргументированы преимущества многофакторной модели экономического человека, что включает широкий набор характеристик и интегральных индикаторов ее жизнеспособности.

В ретроспективе прослежены социально-философские коннотации моделей homo economicus в контексте развития взглядов на общество и экономику (от классического либерализма А. Смита до альтернативных модификаций homo economicus в современных научно-исследовательских программах) с позиций социальной философии. Разработаны стратегемы деятельности экономического человека как общественно значимые алгоритмы и конкретные пути достижения экономических личных целей в условиях социального рыночного хозяйства.

Освещен и раскрыт потенциал экономического образования и воспитания как стратегических ресурсов формирования нового экономического человека и его ценностей в современном украинском обществе.

Ключевые слова: экономический человек (homo economicus), экономическое поведение, новый экономический человек, экономическая свобода, системное моделирование, социальное рыночное хозяйство,

экономическая культура, страховая культура homo economicus, экономическая социализация, экономическая социальность.

Summary

Petnova O. B. Homo economicus in the social and philosophical discourse. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 9.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky» – Odessa, 2017.

The dissertation is devoted to the concept of «homo economicus» conceptualization in social and philosophical discourse and creation of theoretical and methodological basis of social and philosophical analysis of homo economicus in modern society.

The given work lays grounds for the choice and peculiarities of homo economicus relevant research methodology application in a modern society and summarizes topical approaches to the study of economic behavior from the social philosophy perspective; discloses the system modeling method heuristic potential for understanding the system of dispositions that generate and structure practice of economic activity subject; gives reasons for the benefits of homo economicus multifactor model.

The justification is given to the system models application for the study of the economic man in terms of the general parametric system theory; system understanding of economic man is shown in accordance with the principle of dual descriptions completeness as models with relational and attributive concepts; economic man is represented according to the key aspects of the system model (conceptual, structural, substrate descriptors), economically beneficial activity motivation is singled out as a systemically important characteristic.

The peculiarities of homo economicus models application in social practice and scientific research of Ukrainian researchers are determined and the necessity of the

«new type» economic man formation in the modern society and under globalization conditions is justified. «New type» economic man is defined as a socially oriented market person, characterized by a high level of economic culture and has a developed environmental awareness, is focused on well-being achievement, high quality of life, social justice and security, is creative, able to risk and to quickly adapt to variable market conditions; is characterized by rational thinking, aimed at receiving the maximization of the material and spiritual needs while minimizing the expenses in terms of limited resources.

The notions of «homo economicus insurance culture» and «economic sociality» are first introduced in the scientific use in the perspective of socio-philosophical studies of homo economicus in society. The concept of «economic sociality» at the level of individual economic man expresses social and economic relations that reflect the specific type of economic system peculiar to the country, and at the level of society it reflects the economic relations of society as a whole in a certain historical period; homo economicus insurance culture is defined as the cumulative resource of means to meet the material and spiritual needs of the economic man in matters of securing his own life and his family's life and is characterized by significant axiological, economic and existential meaningful pressure.

Stratagems of homo economicus activity as socially important algorithms and specific ways to achieve personal goals under personal economic conditions in the social market economy are developed. The specific nature of homo economicus socio-humanistic habitus as a combination of assimilation, reproduction and implementation in practice of socially significant meanings, structures, cultural patterns that define sustainable mechanisms of functioning and society interaction in general is brought to light. Nowadays, homo economicus becomes an agent of social practices, an entity, who has the freedom to choose means of vital projects implementation.

Economic man is proved to be the bearer of economic culture as a system of socially recognized group values, social norms and behavior models in a market

economy conditions, and is formed in the process of economic socialization through economic education and upbringing. The current type of economic culture requires existence of homo economicus with his efficiency, rational perception of innovations, self-discipline, and advanced network of specialized economic institutions. A significant potential of economic training and education as strategic resources to form a new economic man and his/her values within the Ukrainian society is highlighted and defined.

The formation of economic thinking in the process of education is shown to be a social mandate, the problems of economic education are inseparably linked to human study, understanding of the personality role in social processes and in the economy as a whole. A social education institution is a medium in the broadcasting, «overlapping» of national economic culture model with the individual; it performs the most important mission as to form the next generation of our country, a new economic man who is capable of innovation, is universally cultural and morally upstanding, because understanding of man not only as a means, but the goal of the economy becomes more organic to modern trends of economic science. One of the major basic competences of modern education, including general and vocational education is «learning to be», that is to possess the ability to exist rationally, morally, to survive consciously and independently.

Keywords: economic man (homo economicus), economic behavior, the new economic man, economic freedom, system modeling, social market state, economic culture, insurance culture, homo economicus, economic socialization, economic sociality.

Наукове видання

ПЕТИНОВА ОКСАНА БОРИСІВНА

**ЕКОНОМІЧНА ЛЮДИНА
У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Віддруковано з оригінал-макету

Підп. до друку 29.05.2017. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. 1,9 арк.

Наклад 120 пр.

Надруковано у друкарні видавництва «Печатный дом»

Свідоцтво ВО2 № 948403 від 10.09.2001.

65009, Одеса, Фонтанська дорога, 10, тел. 795-57-15

e-mail: selen_odessa@ukr.net